

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Prinses Irenestraat 6
2595 BD DEN HAAG

**Directie Bestuurlijke en
Politieke Zaken**

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)

F 070 378 6011 (algemeen)

www.rijksoverheid.nl/Inv

Datum 23 november 2021
Betreft Verzamelbrief over de voortgang van enkele onderwerpen en de
uitvoering van enkele moties en toezeggingen

Ons kenmerk

BPZ / 21287096

Uw kenmerk

2021Z17109/2021D38355,
2021Z16526/2021D38851

Geachte Voorzitter,

Bijlage(n)

4

Middels deze brief wil ik uw Kamer informeren over de voortgang van een aantal onderwerpen en de uitvoering van een aantal moties en toezeggingen. Daarnaast bied ik met deze brief de rapportage 'Actielijnen klimaatrapportage natuur' aan en stuur ik uw Kamer de zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden over de zorg voor jonge dieren. Tevens reageer ik met deze brief op een aantal commissieverzoeken van uw vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Aanbieding rapportage 'Actielijnen klimaatadaptatie natuur'.

Samen met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen hebben we in het kader van de Nationale Klimaatadaptatiestrategie (NAS) geanalyseerd hoe verschillende (beleids)programma's bij kunnen dragen aan klimaatadaptatie van de natuur. De rapportage hierover bied ik uw Kamer bij deze aan (bijlage 1).

Klimaatverandering heeft directe en indirecte effecten op de natuur. Doordat de gemiddelde temperatuur toeneemt verschuiven ecologische zones in noordelijke richting, en dat heeft gevolgen voor de samenstelling van soorten die in onze natuur en leefomgeving kunnen leven. Doordat het beginmoment van de seizoenen verandert ontstaan ecologische 'mismatches' tussen soorten die van elkaar afhankelijk zijn. Klimaatverandering zorgt ook voor een toename van de weersextremen. Zo werd Nederland in 2018, 2019 en 2020 geconfronteerd met extreem droge zomers. Die weersextremen hebben negatieve consequenties op de gezondheid van de natuur. Klimaatverandering versterkt ook het negatieve effect op de kwaliteit van ecosystemen van andere stressoren zoals bijvoorbeeld milieuverontreiniging en afname van areaal.

Om in de toekomst een gezonde natuur te waarborgen is het dus van belang ervoor te zorgen dat de natuur zich aan kan passen aan klimaatverandering. Anderzijds kan natuur ook bijdragen aan goede oplossingen in het kader van klimaatadaptatie. Denk hierbij aan het beleid om meer ruimte te geven aan de rivieren, waarbij we beter worden beschermd tegen hoog water en nieuwe natuur ontwikkelen.

De conclusie van de uitgevoerde analyse is dat er al veel gebeurt dat inspeelt op klimaatadaptatie van de natuur. Het belang van klimaatadaptatie staat vaak goed op het netvlies. Bovendien is er vaak synergie te vinden. Zo loopt het belang van klimaatbestendigheid van de natuur in de meeste gevallen parallel met het belang van het realiseren van de opgaven van de Vogel en Habitat Richtlijn (VHR). En klimaatadaptatie van onze omgeving kan vaak heel effectief gebeuren met behulp van natuur (klimaatbuffers, 'nature based solutions').

Tegelijkertijd is de conclusie dat het belang van klimaatadaptatie van de natuur nog beter kan worden meegenomen in het beheer van (natuur)gebieden. De benodigde kennis over de concrete effecten van klimaatverandering op de natuur is vaak nog beperkt, en het is bij de meeste beheerders nog onbekend welke maatregelen zij kunnen en moeten nemen om de natuur klimaatbestendig te maken.

Daarbij speelt mee dat de doelstellingen van de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn (VHR) gericht zijn op de klimaatomstandigheden ten tijde van de aanwijzing van deze doelen, en niet op de klimaatomstandigheden van 2050. En het zou kunnen dat een gezonde natuur in 2050 een andere soortensamenstelling en/of andere systeemkenmerken heeft dan onder de huidige klimaatomstandigheden.

De rapportage beveelt aan om in de diverse uitvoeringsprogramma's voor natuur en voor water meer aandacht te geven aan deze uitvoering, om in het landelijk gebied de klimaatadaptatie van natuur in samenhang te bezien met de andere maatschappelijke opgaven en om voor de Omgevingswet nadere instrumentatie te ontwikkelen voor een versterking van de natuur in de stad. De rapportage beveelt tenslotte aan om samenhang aan te brengen in de kennisontwikkeling. Naar aanleiding hiervan wordt inmiddels een 'call for proposals' ontwikkeld onder de Nationale Wetenschapsagenda.

De actielijnen klimaatadaptatie en natuur vormen een bruikbaar hulpmiddel bij het vormgeven bij het natuurbeleid van het nieuwe kabinet.

Motie-Geurts/Von Martels (beiden CDA) (Kamerstuk 35 600, nr. 34)

In de motie-Geurts en Von Martels (beiden CDA)(Kamerstuk 35 600, nr. 34) neemt de Kamer in overweging dat de indicatie kg NH₃/ha een geschikte doelgerichte norm (KPI) zou kunnen zijn om te sturen op reductie van de ammoniakuitstoot, en verzoekt het de regering om samen met de melkveehouderij te onderzoeken in hoeverre deze indicator bruikbaar is. Dit verzoek heb ik meegenomen in het onderzoeksproject 'Emissie-arme bedrijfsvoering en KPI's grondgebonden melkveehouderij' dat op verzoek en met medewerking van de organisaties Boerenverstand en Netwerk Grondig wordt uitgevoerd. Dit project is vorig jaar opgestart en loopt door tot 2023, maar de eerste bevindingen geven aan dat een goed geborgde NH₃/ha een kansrijke indicator lijkt. De emissie (N-ammoniak) is een resultante van managementmaatregelen of technische aanpassingen in de bedrijfsvoering. Door de totale emissie te delen door het aantal hectares van het bedrijf, met andere woorden door het aantal kg NH₃/ha te bepalen, ontstaat een goede indicator voor de belasting door het bedrijf. Zoals uw Kamer eerder is gemeld, heb ik opdracht gegeven tot de ontwikkeling van een bruikbare set van kpi's voor kringlooplandbouw, waarmee integraal verduurzaming op bedrijfsniveau kan worden gestimuleerd. Het is de bedoeling een dergelijke set kpi's eind dit jaar vast te stellen, zodat hiermee de komende jaren praktijkervaring kan worden

opgedaan. De in de motie bepleite kpi maakt naar verwachting deel uit van deze set.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Motie-Weverling (VVD) en De Groot (D66) (Kamerstuk 35 570-XIV, nr. 25)

Naar aanleiding van de motie-De Groot (D66) en Weverling (VVD) ben ik in gesprek met kweekvleesbedrijven en kennisinstellingen en heb ik een subsidie verstrekt aan de Invitro Meat Foundation die (in nauwe samenspraak met de kweekvleesbedrijven, kennisinstellingen en veehouders) onderzoekt hoe een deel van de Nederlandse veehouders een rol kan spelen in de toekomstige lokale kweekvleesproductie. Dit project richt zich op de technische, economische, juridische, ecologische en sociale haalbaarheid van de overgang van gangbare vleesproductie naar kweekvleesproductie, gebruikmakende van het huidige systeem en actoren.

Motie-Beckerman (SP) en Vestering (PvdD) (Kamerstuk 28 286, nr. 1188) en motie-Beckerman (SP) en Boswijk (CDA) (Kamerstuk 28 286, nr. 1196).

De zorgen over het lot van eendagshaantjes bestaan al geruime tijd. Dit betreft met name een ethische kwestie aangezien de haantjes uit de legsector kort na geboorte gedood worden omdat ze geen rol hebben in de eierproductie. Deze kwestie staat de afgelopen tijd in de belangstelling, zowel in binnen- als buitenland. Dat zie ik ook terug in uw Kamer. Uw Kamer heeft in juni jl. een tweetal moties¹ op dit onderwerp aangenomen die de regering vragen hoe en wanneer Nederland over zou kunnen gaan op een verbod op het doden van eendagshaantjes. In deze brief laat ik uw Kamer weten hoe ik om wil gaan met dit vraagstuk en de invulling van deze moties.

Voor het verantwoord uitvoeren van een verbod op het doden van eendagshaantjes is het nodig dat er voldoende en geaccepteerde alternatieven zijn waarbij het dierenwelzijn in de volle breedte geborgd is. Daarnaast zijn technische prestaties van de machines die geslachtsbepaling in het ei mogelijk maken en de afzetmarkt voor de verschillende alternatieven blijvende punten van aandacht. Om tot een breed gedragen oplossing te komen voor deze problematiek, heb ik besloten om in een Stuurgroep eendagshaantjes samen te werken. De Stuurgroep bestaat uit een brede vertegenwoordiging vanuit de pluimveeketen, Dierenbescherming en LNV. De Stuurgroep onder leiding van LNV heeft als doel tot een advies te komen over hoe en wanneer een verbod op eendagshaantjes kan worden ingesteld. De Stuurgroep verwacht in het voorjaar van 2022 met een advies te komen. Zodra dit advies er is wordt uw Kamer hierover geïnformeerd.

Daarbij wil ik opmerken dat er al diverse ontwikkelingen zijn op het gebied van het voorkomen van doden van eendagshaantjes. Zo heeft de pluimveevee­sector inmiddels ervaring met de geslachtsbepaling in het ei en het afmesten van eendagshaantjes.²

¹ Motie van de leden Beckerman en Vestering (Kamerstuk 28286, nr. 1188) en motie van de leden Beckerman en Boswijk (Kamerstuk 28286, nr. 1196).

² Kamerstuk 28286, nr. 1184, Aangangsel van de Handelingen nr. 2935 en Aangangsel van de Handelingen nr. 3328

In het buitenland zien we ook ontwikkelingen omtrent een verbod op eendagshaantjes. Frankrijk en Duitsland hebben in de Landbouw- en Visserijraad van 19 juli jl. de oproep gedaan aan de Europese Commissie om een effectbeoordeling uit te voeren voor een verbod op het systematisch doden van mannelijke kuikens in de Europese Unie. Ik heb deze oproep ondersteund.

Alle ontwikkelingen en ervaringen uit deze binnen- en buitenlandse trajecten, en daarmee ook de effectenbeoordeling van de Europese Commissie, dienen als waardevolle input om te komen tot een termijn waarop een verbod ingevoerd kan worden.

Motie-Bisschop (SGP) (Kamerstuk 35 570-XIV, nr. 64)

De door de Europese Commissie in de Farm to Fork-strategie aangekondigde voorstellen zullen verspreid over de komende drie jaar door de Commissie worden uitgewerkt en daarna uitgebracht voor discussie in de Raad en het Europees Parlement. Zodra een voorstel is uitgebracht zal ik uw Kamer via het BNC-fiche informeren over het kabinetstandpunt. Hierin zal ik zoals gebruikelijk ook ingaan op subsidiariteit, proportionaliteit, regeldruk, administratieve lasten en concurrentiekracht.

Motie-Graus (PVV) (Kamerstuk 28 286, nr. 1159)

Uw Kamer heeft de motie-Graus aangenomen waarin wordt verzocht om een spoedige uitvoering van de oorspronkelijke motie-Graus (PVV)(Kamerstuk 33 400-XIII, nr. 127) ten behoeve van een beter verdienmodel voor de kleine gezins- en familiebedrijven en om de afbouw van de bio-industrie mogelijk te maken. De oorspronkelijke motie-Graus (PVV) uit 2013 is in dat jaar afgedaan (Kamerstuk 31 532, nr. 118). Sindsdien heeft het beleid niet stil gestaan. In de agrarische ondernemerschapsgenda (Kamerstuk 32 670, nr. 199) is mijn beleid uiteen gezet om het verdienvermogen van de agrarische ondernemer te verbeteren. De agrarische ondernemerschapsgenda bevat een pijler gericht op het versterken van de marktmacht van de agrarische ondernemers een pijler rond nieuw ondernemerschap en een pijler over het belonen van publieke diensten. Hierbinnen worden diverse concrete maatregelen en activiteiten genoemd waarmee het verdienvermogen van agrariërs wordt versterkt en waarmee agrarische ondernemers worden ondersteund in de transitie naar een toekomstbestendige land- en tuinbouw. Verder wordt in de oorspronkelijke motie-Graus (PVV) ook gevraagd om in overleg te treden met de afnemers. Ik heb uw Kamer in september 2020 geïnformeerd over de uitkomsten van de gesprekken met de supermarkten (Kamerstuk 31 532, nr. 255). Tegelijkertijd heb ik de ACM opdracht gegeven om de margeverdeling binnen de keten te onderzoeken, over de resultaten is uw Kamer recentelijk geïnformeerd (Kamerstuk 31 532, nr. 268). Daarop voortbouwend, wil ik er graag nog op wijzen dat veel van de afnemers in het buitenland zitten. Onderdeel van mijn inzet is daarom ook om op internationaal niveau een gelijk spelveld te bewerkstelligen en om de vraag naar duurzame producten in de ons omringende landen te vergroten. Een concreet voorbeeld daarvan is de "ASAP" conferentie om in Noordwest-Europa keurmerken in de dierlijke sector gelijk te trekken (Kamerstuk 28 973, nr. 239).

Veel van mijn instrumenten zijn op dit moment al gericht op kleinere familiebedrijven doordat de omvang van de instrumenten vooral bij deze bedrijven helpt. Het zijn veelal kleinere bedragen waarmee kleine familiebedrijven goed uit kunnen maar die minder interessant zijn voor grote bedrijven. Ook in het nieuwe NSP zal er specifiek aandacht zijn voor steun aan kleine bedrijven. Zoals ik al tijdens het VAO Dieren in de veehouderij (d.d. 29 oktober 2020) aan uw Kamer meldde, is versterking van het verdienvermogen van duurzaam werkende agrariërs een belangrijke prioriteit van mijn beleid. Ik zie de motie dan ook als een ondersteuning van het beleid dat al is ingezet.

Motie-Bisschop (SGP) (Kamerstuk 35 570-XIV, nr. 66)

De motie roept de regering op om in overleg met betrokken partijen te bezien of en hoe de oprichting van lokale landcoöperaties gestimuleerd kan worden via bijvoorbeeld het omschakelfonds en/of het borgstellingsfonds ten behoeve van risicodekking. Deze lokale landcoöperaties worden veelal gefinancierd door burgers die samen particulier vermogen inleggen (bijv. in de vorm van aandelen, certificaten, obligaties), waarmee de coöperatie vaak landbouwgrond koopt, en die grond vervolgens onder bepaalde voorwaarden weer verpacht aan agrarische ondernemers. Ik constateer dat het genoemde Omschakelprogramma of het Borgstellingskrediet voor de Landbouw (BL) niet de meest voor de hand liggende instrumenten zijn om lokale landcoöperaties te stimuleren, omdat deze instrumenten gericht zijn op het direct financieren van de agrarische ondernemer. Ik ben daarom met een aantal lokale landcoöperaties in gesprek om te verkennen welke rol deze partijen spelen in de financiering van duurzame landbouwbedrijven en tegen welke belemmeringen zij mogelijk oplopen. Op basis van die gesprekken wordt bezien of en op welke wijze de overheid een stimulerende rol kan spelen bij het oprichten van lokale landcoöperaties. Hierover zal ik uw Kamer informeren.

Motie-Geurts (CDA)/Harbers (VVD) (Kamerstuk 35 600, nr. 32)

Uw Kamer heeft in deze motie gevraagd om in beeld te brengen hoe de Nederlandse land- en tuinbouw in 2030 voldoende kritische massa en kwaliteit behoudt om internationaal leidend te blijven op het gebied van voedselzekerheid, kennis, innovatie en duurzaamheid, en deze strategische waarde in te zetten in geopolitieke vraagstukken.

Uw Kamer constateert dat de Nederlandse land- en tuinbouwsectoren een internationaal leidende rol hebben. Deze rol komt met name door excellente ondernemers, de hoogwaardige kennis van de kennisinstellingen en de publiek-private samenwerking in ons land waardoor innovatie floreert. Het kabinet zet dan ook verschillende instrumenten in om deze elementen te stimuleren, uit te bouwen, te exporteren, om zodoende een leidende rol te blijven vervullen. Enkele voorbeelden zijn het topsectorenbeleid, waarin vertegenwoordigers van bedrijven, wetenschap en overheid samenwerken; de stimulering van innovatie met diverse fiscale instrumenten; de internationale inzet op samenwerking vanuit het landbouwradenetwerk; en de diffusie van kennis via onder meer de Sabe-regeling³ en het Horizon Europe programma⁴.

³ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/duurzaam-boeren/subsidie-leren-over-duurzame-landbouw>

⁴ <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/horizon-europe-onderzoek-en-innovatie>

Naast bovenstaande initiatieven, is een kritische massa en kwaliteit van de sector essentieel. Tegelijkertijd zijn er uitdagingen op het gebied van ruimtelijke ordening. Zoals aangegeven in het rapport *Kiezen en delen*⁵, zijn er grote opgaven op het gebied van landbouw, wonen, klimaat, energie en economie die moeten worden ingepast in de beperkt beschikbare ruimte in Nederland. Mede hierdoor is er sprake van een licht krimpend landbouwareaal. Echter, uit recent onderzoek van Wageningen Economic Research⁶ blijkt dat veranderingen in de omvang van de primaire sector minder dan evenredig doorwerken op de betreffende agroketens. Dat komt onder meer doordat er sprake is van internationale verwevenheid van het agrocomplex. Ook bij forse krimppercents zijn de effecten op de vitaliteit van het agrocomplex beperkt, waarmee de kritische massa en kwaliteit niet in gevaar komen⁷.

De Nederlandse kennis en innovatie zijn een voornaam exportproduct, en zorgen voor een sterke internationale representatie. Aan economische missies zijn vertegenwoordigers van de agrarische kennisinstellingen en ondernemers uit de agribusiness doorgaans de grootste groep deelnemers. Op internationale exposities, zoals op het moment de Dubai Expo, richt de Nederlandse deelname zich grotendeels op de duurzaamheid van water, voedsel en energie. Bij inkomende staatsbezoeken, zoals het recente bezoek van de Surinaamse president Santokhi, staan steevast landbouwinstellingen op het programma, waaronder de kassen van Wageningen Universiteit. Om deze en andere internationale belangen te behartigen, is er een onmisbare rol voor het landbouwradenetwerk.

Nederland heeft van oudsher een open economie. In- en uitvoer zijn pijlers van de welvaart in het land, en zorgen voor een gunstig vestigingsklimaat en goede werkgelegenheid. Private ondernemingen, van multinationale bedrijven tot startups, zijn dagelijks in de weer met buitenlandse partners en klanten om het verdien- en innovatievermogen van onze economie verder te versterken en bij te dragen aan de uitdagingen waar we wereldwijd voor staan. Nederland kan, door de sterke en veelzijdige internationale representatie van de land- en tuinbouwsectoren, op diverse manieren invloed uitoefenen op geopolitieke vraagstukken. Ten eerste zorgt de aanwezigheid van kennis en kunde voor een positieve bijdrage aan duurzame voedselsystemen in de wereld die voldoende, betrouwbaar en gezond voedsel voor iedereen produceren, economisch rendabel zijn en het klimaat, de biodiversiteit en genetische diversiteit behouden. Op deze manier levert Nederland een belangrijke bijdrage aan meerdere Sustainable Development Goals. Ten tweede zorgt de internationaal leidende rol op land- en tuinbouwsectoren voor een sterke economische relatie met landen rond de wereld, waar Nederland als open handelsland erg bij gebaat is. Ten derde wordt er geregeld van gelegenheden als economische missies gebruik gemaakt om nadruk te leggen op Nederlandse waarden zoals gelijkheid, duurzaamheid en mensenrechten. Tot slot geeft de leidende rol binnen agro-sectoren Nederland een sterke stem in internationale fora, zoals de OESO en FAO. In aanvulling op deze manieren om de land- en tuinbouwsectoren in te zetten, ziet het kabinet ook een

---

⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/04/30/kiezen-en-delen>

⁶ <https://doi.org/10.18174/545424>

⁷ Ibid.

grote rol voor de Europese Unie om invloed uit te oefenen op geopolitieke vraagstukken.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Motie-Bisschop (SGP) (Kamerstuk 29 664, nr. 188)

Bovengenoemde motie verzoekt de regering, de handhaving van Europese visserijregels, en in het bijzonder de aanlandplicht, af te stemmen op de handhaving zoals die door andere lidstaten in de praktijk wordt uitgevoerd, en zich in te zetten voor Europese afstemming en gelijke behandeling van binnenlandse en buitenlandse kotters door de inspectieautoriteiten. Deze motie is in lijn met het huidige beleid. De voorschriften voor het toezicht op visserijmaatregelen zijn vastgelegd in Europese regelgeving en over de manier waarop uitvoering wordt gegeven aan deze voorschriften is regelmatig overleg op regionaal niveau, maar ook op Europees niveau in Control Expert werkgroepen. Onder coördinatie van het Europese Visserij Controle Agentschap (EFCA), worden bovendien zogenaamde Joint Deployment Plannen ontworpen, waarin afspraken tussen lidstaten worden vastgelegd over de werkwijze, rolverdeling en samenwerking tussen de lidstaten voor het toezicht op zee en aanlanding van vis. De Brexit geeft een nieuwe dimensie aan deze werkwijze, waar nog vorm aan moet worden gegeven in het Specialized Fisheries Committee. De gelijke behandeling van vissersvaartuigen heeft blijvend de aandacht van zowel het ministerie van LNV, als van de NVWA.

Motie-Graus (PVV) (Kamerstuk 28 286, nr. 1151)

De gesprekken met het lectoraat Human-Animal Interactions van Aeres Hogeschool over de onderzoeksvraag zijn gestart. Het streven is voor het eind van het jaar de opdracht definitief te kunnen afronden waarna het onderzoek begin 2022 van start kan gaan.

Motie Boswijk (CDA) (Kamerstuk 35830-XIV, nr. 17)

Naar aanleiding van het plenair debat op 8 juli 2021 over het jaarverslag en de slotwet van het ministerie van LNV heeft uw Kamer een motie aangenomen van het lid Boswijk (CDA) over landbouwgrond in natuurlijk beheer (Kamerstuk 35830-XIV, nr. 17). Tijdens het plenair debat gaf ik aan de motie te onderschrijven, met name voor de overgangszones rondom stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden, waarin landbouw en natuur in elkaar overgaan.

Over deze motie zijn diverse gesprekken gevoerd met belanghebbende organisaties met als rode draad dat dit door velen als een belangrijk onderwerp gezien wordt. Deze motie past in de benodigde transitie van de landbouw naar meer kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw. Het verbinden van landbouw en natuur is nodig om onder andere (stikstof)emissies te verminderen, bodemkwaliteit en waterhuishouding te verbeteren, biodiversiteit te bevorderen, landschap te herstellen, verdienmodellen te ontwikkelen en perspectief voor boeren te creëren.

Tevens is dit relevant met betrekking tot mijn toezegging tijdens het commissiedebat van 15 september 2021 over het mestbeleid om met provincie Gelderland in gesprek te gaan over de casus Graangeluk en het creëren van zachte overgangen tussen landbouw en natuur.

Van landbouwgrond in natuurlijk beheer zijn al diverse voorbeelden aanwezig, zoals in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer, het ondernemend natuurnetwerk in Noord-Brabant of in de overeenkomsten met Natuurinclusieve bedrijven door Staatsbosbeheer. Belangrijk hierbij is de mogelijkheid tot extensivering van de agrarische bedrijven gericht op natuurinclusieve landbouw, waarbij de productie van voedsel gecombineerd wordt met belangrijke bijdragen aan natuur, landschap en water. De bestaande instrumenten maken landbouwgrond in natuurlijk beheer in flexibele en semi permanente varianten al mogelijk, zoals:

- Een voorbeeld van een flexibele variant zijn de jaarlijkse beheervergoedingen in het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb). Het ANLb wordt uitgevoerd via samenwerking van boeren in gebieden, waarbij boeren beheerafspraken in meerjarige contracten maken. In het GLB is dit gebiedsgericht werken aan te vullen met het maken en uitvoeren van gebiedsplannen.
- Voorbeelden van oplossingen met een semi-permanent karakter zijn Boeren voor natuur of de overeenkomsten met Natuurinclusieve bedrijven door Staatsbosbeheer (<https://edepot.wur.nl/434934>).

Een nieuwe vorm zou kunnen zijn om een permanente wijziging van de status van landbouwgrond in natuurlijk beheer naar extensieve natuurinclusieve landbouw te bereiken via eenzelfde systematiek als bij wijziging naar natuurgrond. Dat betekent een combinatie van gedeeltelijk financieel afwaarderen (vanwege vermindering landbouwkundige opbrengst) met een kwalitatieve verplichting vastgelegd bij de notaris. Deze permanente wijziging zal transparant en zichtbaar moeten zijn in het omgevingsplan, natuurbeheerplan, perceelsregistratie etc. Ook de consequenties voor andere juridische en financiële instrumenten, kaders en regelingen moeten in beeld worden gebracht, zoals voor de Meststoffenwet en het GLB.

Al deze vormen (van flexibel naar permanent) van landbouwgrond in natuurlijk beheer kunnen bijdragen aan de goede balans tussen natuur en landbouw en het verdienmodel van de boer. Vanwege de benodigde transitie en de versterkte inzet daarvoor wil ik de permanente mogelijkheden nog nader uitwerken. Daarbij heb ik ook rekening te houden met de inwerkingtreding van de Omgevingswet per 1 juli 2022.

Ik wil medio 2022 in overleg met IPO, VNG en belanghebbende organisaties in het landelijk gebied een nadere uitwerking van de mogelijkheden en voor- en nadelen en neveneffecten van een permanente wijziging naar landbouwgrond in natuurlijk beheer aan de Tweede Kamer doen toekomen. Daarna zal de doorwerking in regelingen en kaders nog tijd vragen.

Motie-De Groot (D66) (Kamerstuk 35 309, nr. 14)

De motie van het lid De Groot (D66) roept het kabinet op om zorg te dragen dat de bronlocaties van autochtone bomen en struiken een beschermingsstatus krijgen, een langetermijnplanning te maken om autochtoon plantmateriaal in de plannen voor bosaanplant en landschappelijke beplantingen toe te passen en hiervoor een systeem op te zetten om de kwaliteit van plantmateriaal te garanderen. Ter uitvoering van deze motie is een werkgroep gevraagd om een

plan op te stellen dat als bijlage bij deze brief is gevoegd (bijlage 2). De werkgroep komt met een aantal aanbevelingen die hieronder staan weergegeven.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Zorg voor een robuust en toekomstbestendig stelsel van genenbronnen.

De bescherming van in situ-genenbronnen verdient topprioriteit. Hier ligt primair een rol voor de provincies, door enerzijds te zorgen voor een inventarisatie van nog niet in kaart gebrachte populaties, en anderzijds door te zorgen voor een goede basis voor beheer en herstel van bronlocaties. Een belangrijke voorwaarde is dat (gevalideerde) gegevens van de inventarisaties goed beschikbaar komen en blijven. Hier ligt mogelijk een taak voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) om, in afstemming met de ministeries van LNV en OCW en CGN, voort te bouwen op de Atlas Groen Erfgoed. Het ministerie van LNV werkt samen met Staatsbosbeheer en Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN) reeds aan verbeterplannen voor de genenbank. Naast de in situ genenbronnen is ook voor het beheer en de instandhouding van de huidige zaadgaarden een investering nodig om voldoende zaad te leveren voor bosbouwkundig plantmateriaal.

Zorg voor een goede garanties en samenwerking in de plantsoenketen.

Voor het beschikbaar krijgen van voldoende geschikt plantmateriaal is het belangrijk dat zaadhandel en kwekers tijdig de benodigde investeringen doen in het oogsten van zaad en het opkweken van materiaal. Deze investeringen worden alleen gedaan als Rijk en provincies meer duidelijkheid geven over de planning en financiering van de Bossenstrategie. Rijk, provincies en (grotere) terreineigenaren zouden daarnaast met de sector (volume-) afspraken moeten maken om de opkweek, in ieder geval op korte termijn, op gang te brengen. Daarnaast is het ook belangrijk dat in de plantsoenketen goed wordt samengewerkt om de oogst, de toedeling van zaden en de beschikbaarheid van plantmateriaal blijvend op elkaar af te stemmen. Tot slot is ook traceerbaarheid van belang. Hier ligt een kans voor uitbreiding van bestaande kwaliteitssystemen (Erbo, Groenkeur) met een controle op de juiste toepassing van certificaten.

Versterk de kennisbasis door gericht fundamenteel en praktijkonderzoek. Zorg tevens voor een goede kennisopbouw bij alle partijen die betrokken zijn bij de Bossenstrategie over de geschiktheid en juiste toepassing van plantmateriaal, genenbronnen, en de plantsoenketen.

Om de kennisbasis te vergroten is op meerdere vlakken onderzoek nodig. Dit vraagt dan ook een programmering voor meerdere jaren. Vanuit de Bossenstrategie wordt een kennisagenda opgesteld. Het advies is om de aanbevelingen uit dit rapport daarin op te nemen. Het zorgen voor kennisopbouw is een traject van lange adem. Voor Rijk, provincies en gemeenten ligt er een taak om (als opdrachtgever) het kennisniveau zodanig te verhogen dat in de plannen en regelingen de juiste uitgangspunten worden opgenomen. Voor terreineigenaren en -beheerders en andere betrokkenen is vooral kennis over bronlocaties en de juiste toepassing en aanplant van plantmateriaal van belang. Het herkennen van relictpopulaties verdient daarbij speciale aandacht. Tot slot geldt ook hier dat investeren in een nieuwe generatie loont: In de curricula van de groene mbo, hbo en universitaire opleidingen moet substantieel aandacht komen voor de bovenstaande onderwerpen.

Versterk de positie van de Rassenlijst Bomen en breid de lijst uit met nieuwe herkomsten en soorten.

Voor het goed functioneren van bossen en beplantingen is het belangrijk dat gebruik wordt gemaakt van het juiste, voor de toepassing geschikte plantmateriaal. De Rassenlijst Bomen is daarbij een belangrijk instrument, zodat bij aanschaf de kwaliteit geborgd is. Het advies is daarom om de positie van de Rassenlijst te versterken door het gebruik van herkomsten van de lijst verplicht te stellen bij bestaande en nieuwe subsidieregelingen van het Rijk en de provincies. De uitbreiding van de rassenlijst met nieuwe herkomsten is vooral een taak voor de Raad voor plantenrassen.

Met de oplevering van het rapport (zie bijlage 2) en de hieruit voortkomende aanbevelingen is een belangrijke stap gezet in de uitvoering van de motie. In een vervolgstap zal ik in samenwerking met de provincies met alle relevante partners werken aan het uitvoeren van de aanbevelingen. Met de uitvoering van een aantal aanbevelingen is inmiddels begonnen, zoals het verbeteren van de Genenbank van Staatsbosbeheer in Flevoland, het opnemen van kennisvragen in de kennisagenda van de Bossenstrategie en het opnemen van de aanbeveling om de meest kwetsbare bronlocaties een aparte beschermde status te geven in de evaluatie van het hoofdstuk Houtopstanden onder de Wet Natuurbescherming.

Motie-Boswijk (CDA) (Kamerstuk 33 037, nr. 402)

In de motie-Boswijk wordt de regering verzocht te onderzoeken hoe hoogwaardige landbouw in Nederland beter beschermd kan worden.

Het kabinet heeft hier in algemene zin aandacht aan besteed in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Hierin is als uitgangspunt opgenomen dat op goed geschikte landbouwgronden kringlooplandbouw ontwikkelruimte heeft en houdt. De vraag is wel wat dit concreet betekent. In de motie-Boswijk wordt erop gewezen dat ook vanuit woningbouw en energietransitie in toenemende mate ruimteclaims worden gelegd.

Op dit moment worden landbouwgronden op verschillende manieren door rijksbeleid beschermd. Zo heeft de NOVI een voorkeursvolgorde voor zonne-energie geïntroduceerd om beslag op landbouw en natuur te voorkomen of te beperken. Deze voorkeursvolgorde houdt in dat zonnepanelen bij voorkeur eerst op daken worden gelegd, vervolgens komen onbenutte terreinen in bebouwd gebied in aanmerking en pas in laatste instantie landbouw en natuur. Daarnaast wordt in de NOVI ook aandacht besteed aan het voorkomen van 'verrommeling' en 'verlooding' van het landelijk gebied. De Ladder voor duurzame verstedelijking die is vastgelegd in het huidige Besluit Ruimtelijke Ordening heeft tot doel om te bevorderen dat eerst de mogelijkheden van binnenstedelijk bouwen worden benut voordat sprake zal zijn van bouw in het landelijk gebied.

Door de toenemende schaarste aan ruimte en daarmee druk op landbouwgrond, is het de vraag of de huidige bescherming van goede landbouwgronden toereikend is. De Studiegroep Ruimtelijke inrichting (1) pleit voor een ruimtelijk ontwikkelperspectief voor de landbouw op basis van de draagkracht van bodem- en watersystemen. Invulling daarvan kan volgens de Studiegroep plaatshebben door middel van 'ruimtelijk zoneren'. Hiermee kan ook expliciet worden gemaakt waar de landbouwgebieden zich bevinden die bescherming behoeven. Een andere

mogelijkheid waar onder andere in het Interdepartementaal Beleidsonderzoek Ruimtelijke Ordening (2) op wordt gewezen, is dat het Rijk meer sturend werkt op welke resultaten in welke gebieden te halen. Ook dit zal bijdragen aan een scherper landsdekkend beeld van gebieden waar landbouw letterlijk en figuurlijk ruimte zal hebben en houden. Zeer recent heb ik in mijn brief Voortgang stikstofproblematiek(3) een aantal rapporten aangeboden aan de Tweede Kamer. Het RIVM heeft geduid op welke wijze door middel van het ruimtelijk richten van emissiereductie, waaronder zoning, een effectievere aanpak voor bronnen in de landbouw mogelijk is. De WUR heeft de betekenis van een gebiedsgerichte integrale aanpak en zoning in kaart gebracht voor een aantal verschillende gebieden op ecologisch, ruimtelijk én sociaaleconomisch vlak. Het Nationaal programma landelijk gebied, een programma onder de NOVI dat zich momenteel in kwartiermakersfase bevindt, kan een rol spelen in de uitwerking van de verschillende door de onderzoeksinstituten beschreven opties voor gebiedsgericht beleid. Een en ander zal naar verwachting meer duidelijkheid geven over het toekomstperspectief voor de landbouw en de gebieden waar landbouwgrond eventueel bescherming behoeft.

Motie-Lodders (VVD) (Kamerstuk 33 450, nr. 94) en motie-Von Martels (CDA) (Kamerstuk 33 450, nr. 84)

De visserijsector heeft te maken met vele ontwikkelingen die tegelijkertijd spelen, waaronder de afnemende ruimte door sluiting van gebieden voor windenergie en natuurbescherming, de Brexit en de Waddenagenda. De moties van de leden Lodders (VVD) en Von Martels (CDA) vragen om een economische impactanalyse uit te voeren naar de gevolgen van deze ontwikkelingen voor de visserijsector, de visketen en de visserijgemeenschappen. Op 28 juni 2021 heb ik uw Kamer geschreven dat ik uw Kamer eind 2021 zou informeren over de aanpak van deze impactanalyse.⁸ Middels deze brief geef ik hier invulling aan.

Ik heb het plan van aanpak voor de impactanalyse opgesteld in overleg met de visserijsector en de wetenschap. De focus van de analyse ligt op de directe (economische) gevolgen van de ontwikkelingen op de aanvoersector (de kotterssector inclusief de garnalenssector, de pelagische sector en de kleinschalige visserij) en de doorwerking daarvan op zowel het overige deel van het viscluster (de overige delen van de visketen en de toeleverende bedrijven) als de regio's waar de Noordzeevervisserij een belangrijke sector is (visserijregio's). In de analyse besteed ik ook aandacht aan de sociale en culturele waarde van de visserij voor visserijregio's en de gevolgen van de ontwikkelingen in de aanvoersector op deze waarden. De analyse zal relevante informatie opleveren om te kunnen bepalen of en zo ja, welke maatregelen nodig zijn voor de bovengenoemde belanghebbenden om zich aan te passen aan een kleinere en duurzamer aanvoersector.

Bij deze impactanalyse maak ik onderscheid in twee fasen. In fase 1 zal de structuur van de sector en de onderlinge afhankelijkheden tussen de aanvoersector, de overige delen van het viscluster en de regio's (en gemeenschappen) kwantitatief en kwalitatief in beeld worden gebracht. Om tot een zo goed mogelijk resultaat te komen zullen per regio de relevante stakeholders worden betrokken en om input gevraagd. Ook zal een overzicht

---

⁸ Kamerstuk 33 450, nr. 1328

worden gemaakt van de mogelijke effecten van de genoemde ontwikkelingen en worden indicatoren bepaald om de effecten te monitoren in aanvulling op bestaande monitoringsprogramma's. Wanneer de Europese Commissie een sanering in het kader van de Brexit Adjustment Reserve heeft goedgekeurd, zal de regeling in 2022 worden opengesteld. Zodra bekend is hoeveel vissers uit welke regio's gebruik zullen maken van deze regeling wordt in kaart gebracht hoe dit doorwerkt in het gehele viscluster en de regio's.

In fase 2 richten we ons op monitoring van de bovengenoemde indicatoren en op modelontwikkeling om de gevolgen van beleid te kunnen simuleren. Bij de modelontwikkeling zal o.a. aansluiting worden gezocht bij het in voorbereiding zijnde programma MONS (Monitoring, Onderzoek, Natuurversterking en Soortenbescherming) dat gefinancierd wordt vanuit de middelen van het Noordzeeakkoord. In dat kader is het ontwikkelen van een model voorzien om de gevolgen van gebiedssluitingen voor de visserij en de ecologie te voorspellen. Gezien de complexiteit zal de modelontwikkeling meerdere jaren in beslag nemen.

Ik streef er naar uw Kamer eind 2022 over de resultaten van fase 1 en de aanpak van fase 2 te kunnen informeren.

Motie-Van den Anker (CDA) (Kamerstuk 35 616, nr. 5) en motie-Moorlag (PvdA)/De Groot (D66) (Kamerstuk 28 286 nr. 1153 en nr. 1154)

Het afgelopen jaar heeft uw Kamer in verschillende moties aangegeven zich zorgen te maken over de mogelijke schadelijke rol van (zwerf)katten en de maatregelen die lokaal worden genomen om schade en overlast door zwervkatten te verminderen. In dit kader informeer ik uw Kamer dat ik een subsidie heb verleend aan de Rijksuniversiteit Groningen voor een meerjarig onderzoek naar de effecten van (zwerf)katten op weidevogels. Dit onderzoek zal inzicht geven in de omvang van het probleem en de effectiviteit van maatregelen. Dit onderzoek geeft uitvoering aan de motie-Van den Anker (CDA). Daarnaast zijn er moties van de leden Moorlag (PvdA) en De Groot (D66) aangenomen die vragen om het bevorderen van projecten om schade en overlast door zwervkatten te verminderen en om in overleg te treden met medeoverheden over hoe afschot van katten in de regelgeving zo veel mogelijk voorkomen kan worden. Om invulling te geven aan deze moties ga ik met betrokken dierenwelzijnsorganisaties een landelijk symposium te organiseren op het gebied van dierenwelzijn en natuur. Het symposium richt zich op gemeente- en provincieambtenaren en andere belanghebbenden. Doel van het symposium is het delen van ervaringen omtrent zwervkatten en alternatieven voor afschot. Het symposium zal naar verwachting op of rondom wereldzwerfdierendag (4 april 2022) worden georganiseerd.

Motie-Boswijk (CDA) en Bromet (GroenLinks) (Kamerstuk 21501-32, nr. 1324)

Op 8 juli 2021 heeft uw Kamer een motie aangenomen, die de regering verzoekt om toe te werken naar volledig turfvrrije potgrond voor particulieren en om in samenwerking met VNG en de tuinbouwsector te onderzoeken hoe en op welke termijn het gebruik van turf en turfproducten in de professionele sector voor in ieder geval de gemeenten en de sierteelt kan worden uit gefaseerd en vervangen kan worden door alternatieven.

Het ministerie van LNV heeft begin november gesproken met een groep van partijen, die de productie, de handel en het gebruik van potgrond en andere

groeisubstraten van veen vertegenwoordigen, zowel naar de particuliere als naar de professionele markt. Deze partijen geven aan reeds vele jaren te werken aan de toepassing van hernieuwbare grondstoffen en dat het percentage veen in substraten in Nederland in 2020 lager ligt, dan in de motie worden genoemd. Voor de periode tot 2025 heeft de VPN (Vereniging Potgrond- en Substraatfabrikanten Nederland) haar ambities met betrekking tot inzet van hernieuwbare grondstoffen in organische substraten, zoals schors/bark, kokos, houtvezel, compost en schuimaarde, in haar beleidsplan met de volgende meetbare doelstellingen vertaald:

1. Voor de professionele markt moet het organisch substraat in 2025 voor 35% uit hernieuwbare grondstoffen bestaan.
2. Voor de consumentenmarkt moet het organisch substraat in 2025 voor 60% uit hernieuwbare grondstoffen bestaan.
3. In 2025 moet 100% van het gebruikte veen afkomstig zijn van verantwoorde winning (RPP), die zorgt voor beperkte impact op de lokale biodiversiteit en milieu en bijdraagt aan herstel van natuurgebieden.

Deze grote groep van sectorpartijen geeft aan door te willen met deze ambities, maar ook open te staan om te verkennen, waar versnelling van deze ambities mogelijk is en welke vervolgstappen er na 2025 gezet kunnen worden. Daarbij wordt gedacht aan het vergroten van de bewustwording van het gebruik van alternatieven voor veen, een breed onafhankelijk praktijkonderzoek naar de mogelijkheid de beschikbaarheid van (nieuwe) alternatieve grondstoffen te vergroten en daarin ook een Life Cycle Analysis te willen betrekken, zodat een alternatief ook gezien wordt op CO₂-impact. Daarnaast zijn kwaliteit, veiligheid, plantweerbaarheid en fytosanitaire eisen voor export belangrijke aspecten waar alternatieve grondstoffen aan getoetst zullen worden. Verder het starten van een brede stakeholderdialoog, om de maatschappelijke wensen beter in beeld te krijgen. Tenslotte zal het verloop van de doelstellingen ook jaarlijks (onafhankelijk) gemonitord en gerapporteerd worden, zodat jaarlijks kan worden gezien wat de ontwikkelingen in de sector zijn. Waarbij de sector aangeeft dat voldoende beschikbaarheid van grondstoffen een grote uitdaging zal zijn, omdat er een verwachting is dat de internationale vraag naar substraten tot 2050 zal groeien vanwege de toenemende vraag naar voedsel en leefbare groene steden. Ik wil dit verder uit te werken in de vorm van een convenant met sectorpartijen en andere betrokken stakeholders dat voor 1 april 2022 aan uw Kamer kan worden aangeboden.

Motie-Geurts (CDA)/Lodders (VVD) (Kamerstuk 21501-32, nr. 1263)

De motie van de leden Geurts (CDA) en Lodders (VVD) verzoekt de regering om te onderzoeken welke manieren er zijn om een puinoverschot als gevolg van de sloop van agrarische gebouwen te voorkomen of op te lossen. Aanleiding waren signalen dat een overschot aan puin zou kunnen ontstaan als gevolg van sloop in korte tijd van een groot aantal stallen van varkenshouders die gebruikmaken van de Subsidieregeling sanering varkenshouderijen (Srv). Met de wijziging van de Srv per 29 oktober 2020 heb ik de slooptermijn verlengd van 14 maanden naar 24 maanden (Staatscourant 2020, nr. 55266). Aanleiding voor deze verlenging was tweeledig. In de eerste plaats de constatering dat, op grond van de Wet natuurbescherming, op veel varkenshouderijlocaties een verplicht soortenonderzoek uitgevoerd moest worden. In de tweede plaats was er sprake van een dreigend tekort aan sloopcapaciteit vanwege de relatief grote

sloopbehoefte in een relatief kort tijdsbestek. Met de verlenging van de termijn hebben varkenshouders en sloopbedrijven de ruimte gekregen om de benodigde werkzaamheden beter te spreiden, zo ook de afvoer van het puin dat bij de sloopwerkzaamheden vrijkomt. Begin november waren ruim 100 van de 278 varkenshouderijlocaties, die met gebruikmaking van de Srv worden beëindigd, volledig gesloopt. Zowel vanuit de varkenshouderijsector als vanuit de sector van sloopbedrijven zijn geen signalen gekomen van een (dreigend) tekort aan sloopcapaciteit of van een puinoverschot. Met de verlenging van de termijn beschouw ik de motie daarmee als uitgevoerd.

Motie-Bromet (GroenLinks) (Kamerstuk 33 576, nr. 229)

De motie verzoekt de regering, om een onderzoek uit te laten voeren waarbij de kansen voor het versterken van biodiversiteit, klimaatadaptatie en gezondheid op bedrijventerreinen in kaart worden gebracht, en de Kamer voor 1 september te informeren over de uitkomsten. Het rapport "Onderzoek naar het vergroenen bedrijventerreinen" (zie bijlage 3) is in september opgeleverd en is complementair aan het onderzoek gedaan in het kader van de aanvraag van het IVN voor Werklandschappen van de toekomst bij het Nationaal Groeifonds. Gezien de formulering van de motie is het rapport hoofdzakelijk gericht op kansen voor biodiversiteit op bedrijventerreinen en de meekoppelkansen voor klimaatadaptatie en gezondheid. Daarmee sluit het aan op de opgaven voor het beleidsterrein groen in de stad en biodiversiteitsherstel. Ook sluit het aan op de initiatiefnota Groen in de stad (Kamerstuk 35 742). Het rapport brengt de omvang van de opgave in beeld en schetst welk potentieel bedrijventerreinen hebben voor biodiversiteit, klimaatadaptatie en gezondheid. Het rapport brengt ook knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen in kaart. Geconcludeerd wordt dat het vergroenen van bedrijventerreinen op dit moment nog in zeer beperkte mate plaatsvindt. De belangrijkste oorzaak lijkt te zijn dat de baten en de lasten gespreid zijn over verschillende partijen. Dit is een vraagstuk waar aandacht aan wordt besteed in de Groeifonds-aanvraag. Er is behoefte aan betere samenwerking, het versterken van het organiserend vermogen en nieuwe financiële instrumenten voor het herverdelen van baten en lasten. Er spelen daarnaast knelpunten op het gebied van wet- en regelgeving, bijvoorbeeld ontbrekende regels of contractuele afspraken voor vergroening als aanvulling op de regels bij ontwikkelingen en nieuwbouw. Het ministerie van BZK onderzoekt naar aanleiding van de motie-Valstar (VVD) c.s. ((Kamerstuk 35 742, nr. 19) hoe natuur en biodiversiteit geïncorporeerd kunnen worden in de bouw en renovatie van woningen. Ik zal de conclusies bespreken met de ministers van BZK, VWS, IenW en EZK hoe we de opvolging geven aan de aanbevelingen. De resultaten zullen ook meegenomen worden in het Groeifonds-project indien het voorstel gehonoreerd wordt.

Toezegging: uitkomst praktijktoets met betrekking tot de ecoregelingen

In reactie op mijn toezegging aan het lid Boswijk heb ik nader bezien hoe aan de hand van de uitkomsten van de praktijktoets de toekomstige ecoregeling zo goed mogelijk hanteerbaar kan worden gemaakt voor boeren. Bij de vormgeving is mijn uitgangspunt dat boeren er zeker iets extra's voor moeten doen, maar dat dit niet leidt tot grote lastenverzwaringen. Dat zou immers deelname aan de ecoregeling niet bevorderen.

De resultaten uit de praktijktoets helpen bij de verdere uitwerking van de invulling van de eerste pijler van het GLB en met name de invulling van de ecoregeling. Op basis van een eerste analyse van de uitkomsten van de praktijktoets is een tweetal belangrijke constatering te maken.

Ten eerste dat de ecoregeling doet waar deze voor bedoeld is, namelijk het ondersteunen van het gros van de agrarische ondernemers bij hun transitie naar een landbouw die bijdraagt aan klimaat en leefomgeving en waarbij de landbouwer ruimte heeft om te kiezen voor activiteiten die haalbaar zijn op zijn bedrijf. De ecoregeling brengt met behulp van het puntensysteem doelstelling op groenblauwe doelen samen met keuzes die een landbouwer maakt in zijn bouwplan en bedrijfsvoering. Uit de praktijkproef kwam naar voren dat de ecoregeling op sommige punten beter ingericht zou kunnen worden om meer opties te bieden in de praktijk. Een conclusie was dat het van belang is om een duidelijker onderscheid te maken tussen de toe te kennen punten voor bepaalde doelen en de verantwoording van het uit te betalen subsidiebedrag. Met de punten kan worden gestuurd op doelbereik. De activiteiten zoals die zijn opgenomen in de ecoregeling worden voorgelegd aan wetenschappers met als doel te komen tot een expertbeoordeling per activiteit op doelbereik. Daarnaast wordt bezien of er additionele activiteiten kunnen worden toegevoegd, zoals bijvoorbeeld het ondersteunen van:

- Extra weidegang, van 1500 tot 3000 uur;
- Percelen in een kleinschalig landschap (<2 ha, 60% omzoomd door houtige of water landschapselementen);
- Milieuvriendelijke gewasbescherming;
- Natte teelten.

Er zal ook bekeken worden of er mogelijkheden zijn om ook precisielandbouw mee te nemen als activiteit binnen de ecoregeling. Deze activiteiten worden samen met de sector uitgewerkt. Een aandachtspunt daarbij is dat bij het invoeren van de ecoregeling, het systeem leidt tot doelrealisatie én eenvoudig is uit te voeren, zowel door landbouwers als door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). Met het oog daarop wordt overwogen om de ecoregeling stapsgewijs te versterken.

Ten tweede liet de praktijkproef zien dat bepaalde conditionaliteiten een hoge drempel lijken op te werpen voor deelname aan het GLB, en de bereidheid om een extra dienst te leveren met de ecoregeling en het ANLb. Dit geldt met name voor de akkerbouw. De invulling van conditionaliteiten is nog onderwerp van gesprek met de Europese commissie. Dit in samenhang met gesprekken over de invulling van het 7^e Nitraat actieprogramma. De besluitvorming hierover is ook nog niet afgerond. Het doel is dat de uiteindelijke invulling van het 7^e Nitraat actieprogramma en de invulling van conditionaliteiten waar mogelijk gelijk zijn. Daarnaast is het uitgangspunt dat met name de ecoregeling een effectieve invulling van de conditionaliteiten ondersteunt zodat het doelbereik groter wordt en de negatieve economische effecten waar mogelijk worden ondervangen.

Verder blijkt ook uit de praktijktoets dat de simulatietool die voor het gebruik van de ecoregeling wordt ontwikkeld de agrarisch ondernemer helpt bij het begrijpen van de regeling en het maken van zijn of haar keuzes voor de korte en lange termijn. De individuele ondernemer kan met behulp van de simulatietool een

financiële afweging maken wat betreft deelname van het bedrijf aan de ecoregeling en de toepassing van de verschillende maatregelen uit het keuzemenu. De kosten en ook de inpasbaarheid van de maatregelen zullen sterk bedrijfsafhankelijk zijn.

Gezien het belang van de simulatietool ben ik voornemens om in januari/februari een nieuwe praktijktoets te starten, waarbij het scenario kan worden getoetst dat naar verwachting haalbaar is om in 2023 in te voeren. Op basis van deze tweede praktijktoets zal worden bepaald hoe de in te voeren ecoregeling zal worden vormgegeven. In het NSP worden de kaders aangegeven waarbinnen de ecoregeling in Nederland wordt vormgegeven. Voor de boer is in relatie tot zijn bouwplan meer detail noodzakelijk: wat is een rustgewas, wat is een eiwitgewas gewas, is de ICT-ondersteuning duidelijk? Deze elementen worden uitgewerkt bij de implementatie van de ecoregeling. Ik verwacht dat dit in juni volgend jaar gereed zal zijn, zodat landbouwers ruim voordat ze het bouwplan voor 2023 moeten opstellen duidelijkheid hebben over én kunnen oefenen met de ecoregeling.

Toezegging over onderzoek landbouw- en natuurgraslanden westelijk veenweidegebied

Tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen op 22 september 2021 heeft de minister-president uw Kamer toegezegd dat het kabinet een reactie zal geven op het onderzoek over landbouwgrasgronden in het westelijk veengebied. Het betreft het proefschrift van Joachim Deru (Wageningen University) met als titel 'Soil quality and ecosystem services of peat grasslands'. In het onderzoek is gekeken naar verschillen in het bodemleven tussen semi-natuurlijk en landbouwkundig grasland in het westelijk veenweide gebied. Dit onderzoek geeft een integraal inzicht hoe duurzaam gebruik en beheer van graslanden bijdraagt aan meerdere maatschappelijk doelen, zoals klimaat en biodiversiteit. Uit het onderzoek komt onder andere naar voren dat een gemiddeld landbouwgrasland meer soorten bodemleven bevat dan een gemiddeld natuurgrasland. Het gemiddelde aantal plantensoorten per type grasland was gelijk. Wanneer de twintig natuur- en de twintig landbouwpercelen met elkaar werden vergeleken bleek natuurgrasland juist meer biodivers (26% meer soorten) dan landbouwgrasland. De verklaring hiervoor is dat er sprake is van een grotere variatie in natuurgraslanden in vergelijking met landbouwgraslanden. Het onderzoek concludeert dat juist de combinatie van landbouw en natuur, een divers ingericht en beheerd landschap/gebied, leidt tot de hoogste biodiversiteit.

De conclusies van dit onderzoek sluiten aan bij de LNV-visie 'Waardevol en Verbonden', waarbij landbouw en natuur zoveel mogelijk verbonden moet worden en ruimte moet zijn voor diversiteit in agrarische bedrijven. De samenwerking tussen landbouw en natuur draagt bij aan het herstel van biodiversiteit, vermindering CO₂-uitstoot en andere ecosysteemdiensten. In het Programma Veenweide heb ik daarom gekozen voor een gebiedsgerichte aanpak zodat op gebiedsniveau bepaald kan worden hoe landbouw en natuur verbonden kan worden en waarbij ook aandacht voor diversiteit in agrarische bedrijfsvoering. Daarnaast laat ook dit onderzoek zien dat een gezonde biodiverse bodem de basis is voor kringlooplandbouw en natuur. Dit sluit aan bij de aanpak in het Nationaal Programma Landbouwbodems waar als doel is gesteld om in 2030 alle landbouwbodems duurzaam te beheren. Het stimuleren en ondersteunen van

duurzaam bodembeheer is van belang om uiteindelijk meerdere maatschappelijke doelen in het landelijk gebied te kunnen behalen.

Toezegging over bietenblad als eiwitvervanger

Naar aanleiding van de toezegging aan lid De Groot (D66) over bietenblad kan ik uw Kamer melden dat ik voornemens ben om samen met de suikerverwerkende industrie (Cosun Beet Company) een experiment te starten, waarbij naast suikerbieten, ook het bietenblad wordt geoogst. In het experiment wordt het bietenblad gebruikt in een proces om het eiwit Rubisco te winnen, waarna de reststroom wordt vergist. In de gangbare praktijk blijft het bietenblad op het land liggen, waarbij de nutriënten P en N weer ten gunste komen van de opvolgende teelt. Nu het bietenblad wordt geoogst, is de onttrekking van P en N van het land hoger. Telers van suikerbieten zien graag een verruiming van de gebruiksnorm, om zo de bodemvruchtbaarheid voor de opvolgende teelt op peil te houden. Cosun ziet graag een mogelijkheid om bietenblad naar de fabriek te krijgen om Rubisco te winnen en om het plantaardig digestaat bij de akkerbouwers terug te plaatsen. Doordat de bemesting in het nieuwe systeem plaats vindt voorafgaand aan het groeiseizoen, in plaats dat het bietenblad blijft liggen na de oogst, is de verwachting dat de uitspoeling van nutriënten naar het grondwater beperkt wordt, omdat er meer nutriënten door het gewas kunnen worden opgenomen. Het idee past in de gedachte van evenwichtsbemesting, kringlooplandbouw en innovatieve nieuwe toepassing van restmaterialen. Er wordt een vierjarige pilot uitgevoerd, om te zien of een dergelijk systeem van evenwichtsbemesting in de praktijk werkt. De wetenschappelijke borging van het project wordt gedaan door Wageningen Universiteit, in het TKI-project: "Impact regionale vergisting op bodem, water en kringlopen". In het eerste jaar zal het een beperkte groep ondernemers zijn, in de loop van het project zal het aantal groeien tot 30 deelnemers, aangemeld bij RVO. Daarbij gaat het om 750 ha. Cosun levert na afloop van de teelt, de oogst gegevens van het bietenblad (in kg P en N). Deze gegevens worden gebruikt om bedrijven op bedrijfsniveau een uitbreiding van de gebruiksnorm voor stikstof en fosfaat te geven (100% voor fosfaat en 50% voor stikstof), welke in de opvolgende groeiseizoenen kan worden ingezet. Deze proef is onderdeel van het ontwerp zevende Nitraatactieprogramma dat uw Kamer eerder heeft ontvangen (Kamerstukken 33 037, nr. 399).

Toezegging over mogelijkheden van inzetten van financieringsstromen voor het vergroten van de biodiversiteit

Tijdens het debat over het notaoverleg groen in de stad van 27 september dit jaar heb ik uw Kamer toegezegd dat ik in kaart ga brengen welke mogelijkheden er zijn om bestaande financieringsstromen slimmer in te zetten voor het vergroten van de biodiversiteit.

Deze toezegging heb ik gedaan naar aanleiding van de problemen die gemeenten hebben in het kader van de financiering van beheer en onderhoud van natuur in de stad. Daarbij heb ik het voorbeeld van de eikenprocessierups gebruikt. Met dit voorbeeld heb ik willen aangeven dat het van belang is om aan de voorkant goed na te denken over investeringen en welke gevolgen (ook financiële) deze kunnen hebben later. Zie ook mijn brief van 20 september 2021 (Kamerstuk 33 576/35 334, nr. 250). Met alle opgaves in de stedelijke omgeving, zoals de woningbouwopgave, klimaat, energietransitie en gezondheid en welzijn is het de

uitdaging om slimme samenhangende oplossingen te vinden, waarbij kosten en baten in balans zijn en op de juiste plek terecht komen. Daarvoor zijn creatieve oplossingen nodig en dat vraagt van gemeenten dat ze op zoek gaan naar nieuwe partners en financierders, waardoor nieuwe samenwerkingsvormen gaan ontstaan. Dit is nog niet overal een gebruikelijke manier van werken.

Er zijn al vele goede voorbeelden te vinden in binnen -en buitenland. Daar zijn ook al studies naar gedaan en onderzoek is lopende, maar er zijn ook al handvatten beschikbaar voor deze nieuwe werkwijze. 'Naturvation' bijvoorbeeld, is een door de Europese Commissie gefinancierd vierjarig project, dat op grote schaal in kaart heeft gebracht hoe vergroening op een slimme manier gefinancierd kan worden. Vanuit Nederland zijn het Planbureau voor de Leefomgeving, de Universiteit Utrecht, het Sustainable Finance Lab en de gemeente Utrecht hierbij betrokken geweest. Het project geeft inzicht in de toepasbaarheid van nature-based-solutions in steden en het financieren daarvan. De conclusies zijn samengevat in een beleidsnota opgesteld door het Sustainable Finance Lab over financiering van vergroening in de stad. De beleidsnota kunt uw Kamer vinden via deze link:

https://sustainablefinancelab.nl/wp-content/uploads/sites/334/2020/11/Beleidsnota_financiering-van-natuur-in-de-stad_SFL_NATURVATION.pdf

Daarin worden zeven strategieën voor succesvolle financiering van stedelijke natuur benoemd die uit de praktijk zijn opgehaald. Eén van de strategieën is het betrekken van verzekeraars om door middel van vergroening risico's te reduceren. Interpolis stimuleert bijvoorbeeld de ontwikkeling van de markt voor groene daken voor particulieren door middel van collectieve inkoop, om zo schadeclaims op daken te verminderen. Een andere strategie is om vergroening aan te laten sluiten bij periodiek onderhoud van infra en gebouwen, om hiermee kosten te besparen, zoals bij de vergroening van daken en openbare ruimte. Als je het dak vergroent op het moment dat het onderhouden moet worden, hoef je maar 1 keer het dak op en dat bespaart kosten. In Melbourne, Australië, heeft de gemeente een 'Urban Forest Fund' opgericht, om verschillende publieke en private geldstromen te kunnen bundelen voor vergroening. Op de website van Naturvation zijn nog veel meer nationale en internationale voorbeelden te vinden, zie via deze link: <https://www.naturvation.eu>.

Samen met de Universiteit van Utrecht wil ik de verzamelde kennis onder de aandacht van gemeenten brengen, zodat ze samen met stakeholders kunnen onderzoeken hoe de conclusies uit de beleidsnota kunnen worden toegepast in het kader van de maatschappelijke opgaven waar ze voor staan binnen hun gemeente.

Op dit moment zijn verschillende tools in ontwikkeling om de financiering van maatschappelijke opgaven op een innovatieve manier te realiseren. RVO heeft, bijvoorbeeld, in november 2021 in opdracht van het ministerie van BZK een infographic over het financieren van klimaatadaptatie gelanceerd (<https://infographics.rvo.nl/klimaatadaptatie/#>).

Deze infographic is gericht op initiatiefnemers van klimaatadaptatieprojecten, maar de principes kunnen eveneens toegepast worden op vergroeningsprojecten.

Bijvoorbeeld door het koppelen van een vergroeningsproject aan de geplande herinrichting van de openbare ruimte.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Er is een andere financieringsaanpak en een bundeling van investeringsmiddelen nodig die met meerdere, baathouders ontwikkeld wordt. Daarom is één van de ontwikkelteams van de City Deal Openbare Ruimte gericht op het zoeken naar gecombineerde, innovatieve business cases waarin bestaande financieringsstromen van overheden en marktpartijen gezamenlijk worden ingezet om meerdere baten van groen tegelijk te realiseren. Eind 2021 wordt gestart met het in beeld brengen en analyseren van de opbouw van verschillende begrotingen en financieringsconstructies van vergroening in de openbare ruimte, zowel in binnen- als buitenland. Vervolgens worden ook verschillende waardenmethodieken geanalyseerd, en wordt er gewerkt aan een integraal voorstel voor het verrekenen van de baten op een innovatieve manier. Daarbij zal ook de financiering van groen, klimaatadaptatie en gezondheid meegenomen worden inclusief beheer en onderhoud gericht op stedelijke biodiversiteit. Het uiteindelijke doel is het ontwikkelen van een toolbox van instrumenten en mechanismen voor een integrale financiering van groen in de stad. Deze toolbox geeft handvatten voor gemeenten om financiering van groen mogelijk te maken.

Alle beschikbare informatie wil ik samen met het ministerie van BZK onder de aandacht van gemeenten en mogelijke financierders brengen, zoals projectontwikkelaars of verzekeraars, zodat innovatieve integrale oplossingen voor de opgaven in de stad mainstream worden en waarbij kosten en baten in bredere samenhang worden gebracht.

Toezegging over het artikel in de regionale kranten over terreinbeherende organisaties

Tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen op 22 september 2021 heeft de minister-president uw Kamer, naar aanleiding van vragen van het lid Van der Plas (BBB), toegezegd een reactie te sturen op een artikel in regionale kranten over de besteding en verantwoording van beheersubsidies voor natuur door de terreinbeherende organisaties (TBO's).

Het natuurbeleid is gedecentraliseerd naar de provincies. Gedeputeerde staten leggen verantwoording af over de bestede middelen voor natuur aan Provinciale Staten. De TBO's (en particuliere beheerders) ontvangen beheersubsidies voor natuur via het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) en leggen aan provincies verantwoording af over de besteding. Staatsbosbeheer ontvangt jaarlijks € 60 miljoen beheersubsidie op grond van de SNL, Natuurmonumenten ruim € 26 miljoen. Onderstaand wordt aangegeven op welke wijze besteding van beheersubsidies en verantwoording ervan plaats vindt.

Algemeen

Een gegeven is dat natuur een uitermate complex geheel vormt. De kwaliteit ervan is, behalve van menselijk ingrijpen via beheermaatregelen, afhankelijk van niet te sturen factoren die jaarlijks kunnen wisselen zoals klimaat en milieuumstandigheden, en die lokaal ook nog fors kunnen verschillen. Dat vraagt maatwerk en professionaliteit in het beheer. Provincies zijn 10 jaar geleden, toen het SNL werd ingevoerd, bewust afgestapt van de benadering van

kwaliteitscontrole via verantwoording op beheermaatregelniveau/Kritische Prestatie Indicatoren, die zijn landelijke voorganger Programma beheer uiterst complex maakten, maar zijn via verplichte certificering gaan sturen op professionaliteit en op interne kwaliteitsborging door de natuurbeheerders.

Kwaliteitsborging natuurbeheer

Provincies hebben in het Natuurbeheerplan per terrein vastgelegd welk beheertype daar aanwezig is. Om voor subsidie in aanmerking te komen dient de beheerder dit beheertype in stand te houden, en alle activiteiten te verrichten of na te laten die nodig zijn voor die instandhouding. Kwaliteitsborging van het uitgevoerde beheer vindt plaats via 3 sporen:

- 1) certificering van beheerders
- 2) monitoring van de natuurkwaliteit
- 3) het goede gesprek tussen provincie en beheerder over de natuurkwaliteit.

Ad 1) certificering van beheerders: een van de uitgangspunten van het SNL is 'vertrouwen in de beheerder'. Via de certificering toont de beheerder aan dat hij deskundig is, en dat hij transparant is in de wijze waarop hij het beheer georganiseerd heeft. De provincies hebben in het Programma van Eisen aangegeven waar een gecertificeerd beheerder aan moet voldoen. Zo moet een beheerder een beheerplan opstellen over hoe de natuur beheerd gaat worden en een kwaliteitssysteem hebben waarin de uitvoering daarvan wordt geborgd. De stichting Certificering beoordeelt of een beheerder voldoet aan deze eisen en verstrekt de certificaten namens de provincies. Een gecertificeerd beheerder wordt eens per 3 jaar geaudit. Certificering is een vereiste om voor een SNL-subsidie in aanmerking te komen.

Ad 2) Monitoring van de natuurkwaliteit: provincies en beheerders hebben samen een werkwijze voor de monitoring van de natuurkwaliteit (SNL-monitoring) afgesproken. Natuurterreinen worden eenmaal per 6 jaar gemonitord, en op basis daarvan bepaalt de provincie de natuurkwaliteit van een gebied. De resultaten van de monitoring en beoordeling van de natuurkwaliteit zijn input voor het "goede gesprek".

Ad 3) Het goede gesprek tussen provincie en beheerder over de natuurkwaliteit: De resultaten van de monitoring en de daarop gebaseerde kwaliteitsbeoordeling van een gebied worden jaarlijks besproken in het goede gesprek tussen provincie en beheerder. Daarnaast kunnen aanvullende inventarisaties van beheerders worden besproken in dit overleg. De resultaten kunnen aanleiding geven tot het verwijderen van terreinen uit de subsidiebeschikking, het bijstellen van de natuurdoelen in het natuurbeheerplan, of tot het uitvoeren van extra inrichtingsmaatregelen in een gebied.

Aanvullend: natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer worden binnen het SNL hetzelfde benaderd qua verantwoordingsvereisten. Echter, voor het ANLb worden, aanvullend aan nationale middelen, vanuit het GLB Europese middelen ingezet, binnen de kaders van de Europese regelgeving. Om die reden gelden er voor het ANLb diverse aanvullende eisen, onder meer om te checken of daar geen dubbelingen plaatsvinden met de subsidies die boeren ontvangen uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

Welk bewijs overlegt een TBO?

Elke SNL-subsidie-ontvanger moet gecertificeerd zijn. Als de stichting Certificering SNL het certificaat van een beheerder intrekt verliest de beheerder daarmee ook het recht op subsidie.

Daarnaast dient de beheerder, indien hij daarvoor subsidie ontvangt, de SNL-monitoring uit te voeren. Als de natuurbeheerder de SNL-monitoring niet zelf uitvoert, verstrekt de provincie opdrachten voor het uitvoeren van de SNL-monitoring aan derden.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Hoe wordt de SNL-subsidie bepaald?

De SNL-beheersubsidie voor een beheertype wordt bepaald op basis van de objectief (op basis van wetenschappelijk onderzoek) bepaalde standaardkostprijs (SKP) voor dat betreffende beheertype. De SKP is gebaseerd op het beheer dat landelijk gemiddeld nodig is voor de instandhouding van het betreffende beheertype. Daarbij wordt rekening gehouden met opbrengsten uit bijvoorbeeld hout, gras of pacht en wat op de standaardkostprijs in mindering wordt gebracht. De subsidie bedraagt momenteel 84% van de SKP. De SKP's dekken alleen de kosten die voortkomen uit het beheer. Allerlei bijkomende kosten, zoals het opstellen van beheerplannen, communicatie met omwonenden, overleg met overheden zijn geen onderdeel van de SKP's. De beheerder dient zelf voor dekking voor deze kosten te zorgen.

In aanvulling op de beheersubsidie kan de provincie een bijdrage verstrekken voor:

- het onderhoud van recreatieve voorzieningen, zoals het onderhoud van bankjes, van wandelpaden en handwijzers.
- het uitoefenen van toezicht in natuurgebieden.
- het beheer van gebieden met gescheperde schaapskuddes.
- Het vervoer van personeel en materieel met boten in gebieden die alleen via het water toegankelijk zijn.
- het uitvoeren van de SNL-monitoring.

De hoogte van de bijdragen wordt ook bepaald via een SKP-benadering, en de hoogte van de subsidie bedraagt eveneens 84% van de SKP.

Toezegging over een reactie op de openstelling Kroondomein naar aanleiding van begrotingsdebat Koninklijk Huis en Algemene Zaken

Tijdens de begrotingsbehandeling Koninklijk Huis en Algemene Zaken op 14 oktober 2021 is de sluiting van het Kroondomein aan de orde gekomen. De minister-president heeft toen aangegeven dat uw Kamer voor de begrotingsbehandeling Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit hierover verder geïnformeerd zal worden. Hiermee vul ik deze toezegging in.

Schenkingsakte

Conform het verzoek om een kopie van de schenkingsakte van het Kroondomein, zend ik uw Kamer deze als bijlage bij deze brief toe (bijlage 4).

Aanvraagformulier

Er is voor de subsidieperiode 2016-2021 geen aanvraagformulier voor het Kroondomein geweest, zie hiervoor ook mijn antwoord op eerdere vragen van de heer Wassenberg (Aanhangsel Handelingen II 2019-2020, nr. 3389). Dat is ook niet gebruikelijk voor een enkelvoudige subsidieverstrekking. Ook is er geen

andere schriftelijke aanvraag geweest dan de stukken die al eerder met de Kamer zijn gedeeld op 4 maart 2021, onder de nummers 1, 2 en 3 (Kamerstuk 35 570-I, nr. 14). De in correspondentie vermelde aanvraag onder nummer 8147325, waar de heer Wassenberg naar vraagt, doelt op deze stukken en zijn dus reeds openbaar.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Openstelling

Het beheer van het eigenlijke Kroondomein, het gebied dat in de schenkingsakte aan de Staat is geschonken onder voorwaarde dat het vruchtgebruik aan de Kroondrager voorbehouden zou blijven, wordt bepaald door de rentmeester van Kroondomein het Loo, die op zijn beurt door de Kroondrager wordt aangesteld. De rentmeester bepaalt dan ook in welke mate de gebieden worden opengesteld, rekening houdend met de geldende wet- en regelgeving. De rentmeester weegt daarbij de diverse belangen af die van belang zijn voor het landgoed, zoals de in het gebied aanwezige natuurwaarden, seizoensinvloeden zoals de broedperiode of de bronst en de recreatiedruk in een gebied. Ook werd rekening gehouden met de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de Kroondrager. Middels de tijdelijke afsluiting van een deel van het gebied is altijd getracht om die persoonlijke levenssfeer te kunnen beschermen. In de loop van de tijd is een steeds groter gebied voor langere tijd opengesteld, om tegemoet te komen aan de groeiende recreatiebehoefte in het gebied.

Het ministerie van LNV, dat de subsidie voor het Kroondomein verstrekt vanwege de ministeriële verantwoordelijkheid voor de koning, bepaalt de subsidievoorwaarden voor het (agrarisch) natuurbeheer op het Kroondomein. De subsidie staat op zichzelf, maar wordt bijna volledig in lijn met de provinciale voorwaarden verstrekt. Lange tijd is er voor gekozen om de tijdelijke afsluiting van een deel van het gebied met behoud van subsidie mogelijk te maken, om zodoende de persoonlijke levenssfeer van de Kroondrager te beschermen. De nieuwe subsidie voor het Kroondomein, die naar verwachting in zal gaan per 1 januari 2022, zal deze mogelijkheid van afsluiting ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer voor een gebied groter dan 1 hectare niet langer kennen, zoals verzocht in de motie van de leden Wassenberg - Van Kooten-Arissen (beiden PvdD)(Kamerstuk 35 000 I, nr. 8).

Reactie op brief Leefmilieu, Comité Schone Lucht en MOB over nieuwe Europese Bosstrategie 2030 en de conclusies van de Raad

Uw vaste commissie voor Infrastructuur en Waterstaat (I&W) heeft de staatssecretaris van I&W gevraagd te reageren op een brief van Leefmilieu, Comité Schone Lucht en MOB over de nieuwe Europese Bosstrategie 2030 (uw kenmerk 2021Z16526/2021D38851). Aangezien ik op het gebied van natuurbeleid goed samenwerk met de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat, en omdat LNV gaat over het beleidsdossier van de EU Bossenstrategie, beantwoord ik de brief.. Het kabinet heeft in zijn fiche Beoordeling Nieuwe Commissie voorstellen (BNC) een kabinetsreactie opgesteld over de EU-Bosstrategie⁹ die uiteraard een gezamenlijk standpunt is van alle bewindslieden. De EU-Bosstrategie beoordelen we grotendeels als positief, maar als kritiekpunt is opgenomen dat concrete bindende voorstellen nog grotendeels ontbreken. Dit sluit aan bij de kritiek van de

---

⁹ Fiche__Mededeling_EU-Bossenstrategie.pdf (cloud-wp.nl%40ssl)

brievenschrijvers die vinden dat de EU-Bosstrategie nog te vrijblijvend is. Biodiversiteit en klimaat zijn onderwerpen waar veel op EU-niveau over besloten wordt; daarentegen is bosbeleid tot nu toe vooral een nationale aangelegenheid. Vooruitlopend op de selectie van voorstellen die dit najaar zullen verschijnen hebben we al wel een positie ingenomen op deze onderwerpen. Zo is een nieuwe definitie van duurzaam bosbeheer van belang voor het concretiseren van de doelstellingen, maar moet deze ook aansluiten bij bestaande internationale criteria, om dubbele standaarden te voorkomen. Het wetgevingsvoorstel voor monitoring heeft de potentie om in te kunnen zetten voor lidstaat-overstijgende doelen, zoals biodiversiteit en klimaat, en de definitie van oerbossen dient voldoende waarborgen te leveren dat belangrijke Europese bossen beter beschermd worden. Verder vind ik het belangrijk dat er aandacht blijft voor de socio-economische aspecten van bossen, naast de milieuoverwegingen. Dit zal mijn inzet zijn bij de voorstellen die dit najaar zullen verschijnen. Ook zal ik mij in algemene zin inzetten voor een verdere concretisering van de EU-Bosstrategie.

Reactie op de aanbieding van het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer over bosbouwmaatregelen

Uw vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft mij gevraagd te reageren op een speciaal verslag van de Europese Rekenkamer aangaande bosbouwmaatregelen (uw kenmerk 2021Z17109/2021D38355). Het rapport van de Europese Rekenkamer gaat in op het effect van het optreden van de Commissie door middel van beleidsmaatregelen en het specifieke effect van bosbouwmaatregelen die worden gefinancierd met EU-middelen voor plattelandsontwikkeling, in de periode 2014-2020.

Allereerst geeft de Europese Rekenkamer in haar rapport aan dat de instandhoudingsmaatregelen van de habitat- en de vogelrichtlijn tekortschieten met betrekking tot de boshabitats die onder de richtlijnen vallen, waarbij de focus ligt op behoud in plaats van op herstel van de toestand. In de EU-bosstrategie zijn doelen opgenomen over het herstel en het veerkrachtiger maken van bossen. De aanbevelingen van de Europese Rekenkamer sluiten daar goed bij aan en ondersteunen naar mijn mening de doelen van de EU-bosstrategie.

Verder wordt door de Europese Rekenkamer geconstateerd dat de Commissie geen consequent gebruik maakt van de teledetectie inzake illegale houtkap in de EU en dat de kwaliteit van de controles die door de lidstaten worden uitgevoerd niet door de Commissie zijn beoordeeld. Ook hier ben ik het eens met de aanbeveling van de Rekenkamer om de bestrijding van illegale houtkap te versterken, en ik zet me in om de nalevering van de EU-voorschriften over bosbeheer en illegale houtkap beter te waarborgen. Ook in de raadsconclusies over de EU-Bosstrategie die op 15 november jl. (13065/21) zijn aangenomen door de Landbouw- en Visserijraad wordt herhaald dat versterking van de uitvoering en handhaving van EU-wetgeving moet worden opgevoerd.

Ook wordt er een gebrek aan kennis en informatie geconstateerd ten opzichte van klimaataanpassingsstrategieën voor beboste gebieden. Het klopt dat er nog een tekort aan kennis is op dit punt, omdat er pas enkele jaren intensief onderzoek wordt gedaan naar klimaatslim bosbeheer. In 2020 is er een Europees netwerk opgezet waar meer dan tien lidstaten aan meewerken, waaronder Nederland. Zelf heb ik, vanuit de middelen die beschikbaar zijn conform het Klimaatakkoord, ook experimenten en onderzoek uitgezet op het gebied van klimaatslim bosbeheer.

Het advies om kennis te verzamelen en te verspreiden onder de lidstaten sluit dus mooi aan bij reeds lopende initiatieven.

Ons kenmerk
BPZ / 21287096

Het is in het belang van de EU en haar lidstaten om de biodiversiteit op ons continent te behouden en te bevorderen, hetzelfde geldt voor het limiteren van de gevolgen van de klimaatverandering. Hierdoor kan ik alleen toejuichen om de bosbouwmaatregelen in het kader van plattelandsontwikkeling meer te richten op behoud en herstel van biodiversiteit en het mitigeren van klimaatverandering, zoals de Europese Rekenkamer voorstelt, waarbij ook de socio-economische belangen van de bosbouw niet vergeten mogen worden. De aanbevelingen van de Europese Rekenkamer zullen meegenomen worden bij de verdere uitwerking van de Europese Bosstrategie, ook in Nederland.

Uitvoering motie-Aukje de Vries (VVD), Van den Berg (CDA) en Ceder (CU)(Kamerstuk 35 420, nr. 346)

Deze motie-Aukje de Vries (VVD) verzoekt de regering, een extra impuls te geven aan de landbouw op de BES door kennis en expertise op het gebied van landbouw en water in te zetten, en de Tweede Kamer daarover voor de begrotingsbehandeling 2022 te informeren. De afgelopen jaren is er door de ministeries van BZK en LNV ingezet op een verbetering van de lokale voedselproductie rekening houdend met de draagkracht van de eilanden. Deze integrale aanpak maakt onderdeel uit van het Natuur en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland 2020-2030 dat aan uw Kamer in april 2020 is aangeboden (Kamerstuk 33 576, nr. 190).

Op alle drie de eilanden zijn er plannen in voorbereiding voor de ontwikkeling van veterinaire diensten inclusief bouw dan wel renovatie van slachthuizen, zodat voedselveiligheid kan worden geborgd, en een hogere kwaliteit van het lokale vlees kan worden gegarandeerd dat ook aan internationale standaarden beantwoordt. Ook wordt er gewerkt op Bonaire en Sint Eustatius aan een reorganisatie van de dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij ten behoeve van verbeterde lokale productie van voedsel en diervoeder. Op beide eilanden wordt gewerkt aan een Landbouw visie. Ook het openbaar lichaam van Saba heeft ondersteuning gevraagd om onderzoek uit te laten voeren ten behoeve van hun het opstellen van hun landbouwvisie. Op Bonaire en Sint Eustatius is er gestart met professionalisering van de geitenhouderij. Saba is bezig met de bouw van een grote hydroponics installatie, waarbij het gebruik van water veel efficiënter is dan in de traditionele landbouw. Eerder heeft Saba ook al een regulier landbouwproject opgezet, waar goede productie van wordt gehaald.

Binnen het op agrarische hogescholen gerichte 'Programma Praktijkkennis Voedsel en Groen' is er een call open gezet voor duurzame lokale voedselproductie in Caribisch Nederland. Dit programma zet in op het in de praktijk onderzoeken van bestaande kennis op het gebied van voedselproductie. Door de openbare lichamen zijn er binnen dit kader verschillende thema's geïdentificeerd voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba waar praktijkkennis gewenst is. Op dit moment wordt door een consortium van hogescholen een projectvoorstel ontwikkeld. Nauwe samenwerking in de uitvoering van dit onderzoek met de openbare lichamen en met begeleiding van RVO moet zorgen voor een duurzame inbedding van de resultaten.

Ook is er in 2021 op Bonaire een "*backyard food production*" project gestart dat het verbouwen van groente en fruit door particulieren stimuleert door training en informatievoorziening en het begeleiden van bewoners. Daarnaast wordt met behulp van *remote sensing*-technieken gewerkt aan het in beeld brengen van de actieve landbouwpercelen en de beschikbaarheid van water op Bonaire. Dit zal het openbaar lichaam Bonaire faciliteren in het ontwikkelen van gerichte ingrepen die boeren helpen hun voedselproductie te verhogen. Middels de reorganisatie van de dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij (LVV) tot een kenniscentrum voor de agrarische en visserij sector wordt kennisdeling en ondersteuning van de boeren en vissers versterkt. Zo zijn met financiering van LNV er onder begeleiding van de dienst LVV en in samenwerking met de visser coöperatie Piskabon zes lokvloten in de wateren rondom Bonaire geplaatst ter ondersteuning van de visserij.

Door het ministerie van Economische Zaken en Klimaat wordt ondernemerschap gestimuleerd, waaronder tevens agrarisch ondernemerschap valt en waarbij wordt samengewerkt met RVO, instanties zoals de Kamer van Koophandel en de openbare lichamen. In 2022 zal er in kaart worden gebracht welke behoeften aan kennis en expertise er zijn bij startende ondernemers en welke mogelijkheden er reeds zijn. Op basis daarvan zal er een programma worden ontwikkeld om startende ondernemers te ondersteunen.

Ieder van deze trajecten wordt uitgevoerd in lijn met de doelen van het Natuur en Milieu Beleid Plan en in verbinding met lokale overheden, ngo's, ondernemers, en onderzoeks- en onderwijsinstellingen (in Nederland en in de regio). Het Rijk is nauw betrokken bij deze projecten, onder meer door inzet van expertise en financiering.

Zienswijze RDA Zorg jonge dieren

Zoals vermeld in de brief aan uw Kamer over dierenwelzijn van 23 oktober 2020 (Kamerstuk 28 286 nr. 1130) heb ik de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) gevraagd een zienswijze op te stellen over de zorg voor jonge dieren. Ik heb deze zienswijze van de RDA in ontvangst mogen nemen¹⁰. De zienswijze geeft blijk van de complexiteit van het onderwerp onder andere vanwege het multifactoriële karakter van de zorg voor jonge dieren. Een benchmark zorg jonge dieren kan aldus de RDA helpen zicht te krijgen op de onderliggende problematiek en handelingsperspectief voor de houder bieden om de zorg van jonge dieren te verbeteren. De zienswijze steunt mij in mijn inzet om de zorg voor jonge dieren te verbeteren en het, via een benchmark, inzichtelijk maken hiervan. Het traject om te komen tot een dergelijke benchmark zoals ook eerder benoemd in de voornoemde brief, met de Stichting Diergeneesmiddelen autoriteit (SDa) en sectoren loopt. De verkenning over de mogelijkheden op een succesvolle benchmark op te zetten heeft plaatsgevonden. Op basis daarvan ga ik de SDa een opdracht geven voor de ontwikkeling van een benchmark zorg jonge dieren.

Carola Schouten
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

---

¹⁰ RDA zienswijze Zorg voor het jonge dier (volledig rapport) | Zienswijze | Raad voor Dierenaangelegenheden